

Showoe-ngous – שבועות

De eerste avond

Als het nog volop dag is, begint de dienst met מנחה, zonder תחנון natuurlijk. De eerste dag שבועות kan niet op שבת vallen, zodat ingaande שבועות nooit de orde van שבת קבלת wordt uitgesproken.

Als het tijd voor מעריב is, draagt de הזון het ברכו voor op de Jomtow-melodie. Zoals gebruikelijk op Jomtow, worden hierbij פיוטים ingevoegd, die מעריבים worden genoemd. De auteur van de מעריבים van deze avond is בר שמואל.¹ De מעריבים bestaan deze avond uit 6 vierregelige strofen, die op de daarvoor bestemde plaatsen in de dienst worden ingevoegd: (1) וַיִּרְדְּ אֲבִיר יַעֲקֹב נוֹרָא עֲלִילָה (2) לֹא יִהְיֶה לָּךְ הֶבֶל תִּבְנִית אֱלִיל (3) נִכְלָם לֹא תִגְנֹב (4) כְּכַד הוֹרִיךָ בְּדַבּוֹר חֲמִישִׁי הַשְּׁמִיעֵם (5) פִּיט וְנֶכֶל הָעַם רוֹאִים וְשׁוֹמְעִים אֶת הַקּוֹלוֹת (6) בְּמִסְתָּרִים לִישָׁב בְּמִצָּרִים וְצָרִים en (6) פִּיט וְנֶכֶל הָעַם רוֹאִים וְשׁוֹמְעִים אֶת הַקּוֹלוֹת (6) בְּמִסְתָּרִים לִישָׁב בְּמִצָּרִים וְצָרִים, die op het eind van אמת ואמונה wordt ingevoegd en door de vierregelige strofe (3) wordt afgesloten. De regels van al deze פיוטים vormen een acrostichon van het א"ב en van de naam van de auteur, zoals in het vervolg nader uiteengezet zal worden.²

In (1), (2), (4) en (5) beginnen de eerste 3 regels met het eerste woord of de eerste woorden van de עשרת הדברות uit יתרו, vanaf het inleidend vers in שמות 19:25 tot en met vers 20:14 aldaar. In de zesde vierregelige strofe begint alleen de eerste regel met een citaat uit יתרו, nl. het begin van vers 20:15 aldaar.³ In (3) begint geen enkele regel met een citaat uit de תורה.

Bij de eerste twee ברכות van מעריב zegt de Gemeente in Amsterdam eerst alleen het “vaste” gedeelte, dus bij de eerste ברכה van ה' ברוך אתה ה' (en met) מלוך עלינו tot (en met) א-ל חי וקיים. Daarna zegt de Gemeente het ingevoegde stukje (1), dat begint met וַיִּרְדְּ אֲבִיר יַעֲקֹב נוֹרָא עֲלִילָה, met de slot-ברכה, ברכה-ה' המעריב ערבים, ברוך אתה ה' ה' המעריב ערבים, wat daarna door de הזון herhaald wordt. Bij de tweede ברכה begint de הזון de herhaling van het “vaste” gedeelte bij הם חיינו. Daarna zegt de Gemeente het ingevoegde stukje (2), dat begint met לֹא יִהְיֶה לָּךְ הֶבֶל תִּבְנִית אֱלִיל, dat daarna door de הזון herhaald wordt. Bij de tweede ברכה hebben sommigen de

¹ Jouseif, de zoon van Shmueil, Bonfils (ong. 980-1050), bijgenaamd עם טוב (vertaling in het Hebreeuws van Bonfils), stond in de eerste helft van de 11^e eeuw aan het hoofd van de Joodse Gemeenten te Limoges en Anjou in Frankrijk.

² In de meeste מחזורים zijn de פיוטים in de vorm van proza als op elkaar volgende zinnen afgedrukt. In het (2000) van Jonah Fränkel, geredigeerd en verklaard volgens de methode van Dr. Daniël Goldschmidt, worden de פיוטים als poëzie weergegeven. Dit betekent dat de פיוטים daar zijn afgedrukt in een verdeling volgens strofen van op elkaar rijmende regels. Dit verschil komt meer tot uitdrukking, als de פיוט meerdere strofen bevat, wat bij de meeste פיוטים het geval is. Bij de analyse van de structuur van de פיוטים heb ik me in hoge mate op dit מחזור gebaseerd.

³ In totaal beginnen dus $4 \times 3 + 1 = 13$ regels uit de vierregelige strofen met een citaat uit de afdeling van de עשרת הדברות uit יתרו. Dit klopt precies: 10 geboden+וירד+וידבר+וירד=13 citaten.

gewoonte om de afsluitende ברכה, ברוך אתה ה' אוהב עמו ישראל, samen met de הזון te zeggen.⁴

In andere Gemeenten zegt men deze eerste twee ברכות van מעריב in hun geheel met de ingevoegde פיוט.⁵ De הזון herhaalt telkens het slot van het “vaste” gedeelte met de ingevoegde פיוט en de slot-ברכה.

De stukjes (1) en (2) vormen het begin van een acrostichon van het א"ב: Als we de eerste letters van hun 8 regels, met weglating van een eventueel citaat uit de עשרת הדברות, beschouwen, krijgen we opeenvolgend de letters van א tot en met ח.

De פיוט die in ואמונה, na de woorden לך ענו שירה, wordt ingevoegd, begint met de woorden טובינה למרום עלה. Deze פיוט bevat 14 drieregelige strofen. De eerste twee regels van elke strofe zijn van 3 woorden en rijmen op elkaar. De derde regel heeft, op één keer na, twee woorden. Alle laatste woorden in deze strofen eindigen met dezelfde lettergreep ו-ח en rijmen op elkaar. De eerste letters van deze 14 strofen geven opeenvolgend de letters van ט tot en met ת. Samen met de stukjes (1) en (2) hebben we zo een acrostichon van het א"ב gekregen.

In ואמונה, na שמע, zegt de Gemeente tot en met שירה. De הזון herhaalt dit vanaf עליהם קבלו עליהם en draagt de eerste strofe van de nu volgende פיוט voor: טובינה למרום עלה, והוריד דת כלולה, בהג השבועות. De Gemeente zegt dan stil deze פיוט tot en met וישועות פוס בברכת פוס וישועות, waarna de הזון de laatste strofe ervan, beginnend met תפארתם הגדיל למעלה, voordraagt. Daarna zegt de Gemeente het stukje (3), dat deze פיוט afsluit. Dit begint met וישועות רבות הרצם פודה וגואל en eindigt met פארו ושבחו משה. Meteen daarna spreekt de Gemeente de slotregel בגילה ברנה בשמחה רבה ואמרו כלם uit. Dit alles wordt dan in zijn geheel door de הזון herhaald.

Vervolgens zegt de Gemeente de twee verzen die beginnen met מי כמוך en מלכותך. De הזון herhaalt het vers dat begint met ראו בניך en daarna zegt de Gemeente het korte ingevoegde stukje (4), dat begint met תמישי השמיים en eindigt met נצה צור ישעה המליכהו ברב עם. Meteen daarna spreekt de Gemeente de slotregel וישענו פצו פה ואמרו זה צור וזה צור וישענו פצו פה ואמרו. Dit alles wordt dan door de הזון herhaald. Daarna zegt de Gemeente de verzen, die beginnen met ימלוך ה' en כי פדה ה' en ונאמר כי פדה ה', waarna de Gemeente het korte ingevoegde stukje (5), dat begint met לישב במסתרם לישב במארב חצרים en eindigt met וישענו פצו פה ואמרו וישענו פצו פה ואמרו. Meteen daarna spreekt de Gemeente de slotregel וישענו פצו פה ואמרו וישענו פצו פה ואמרו. Dit alles wordt dan door de הזון herhaald. Aldus in Amsterdam.

In andere Gemeenten handelt men hier als bij de eerste twee ברכות en zegt de Gemeente de ingevoegde פיוטים meteen met het “vaste” gedeelte.⁶

⁴ Om geen onderbreking te maken tussen deze ברכה en het nu volgende שמע. Er is nl. een meningsverschil over de vraag of het wenselijk is deze ברכה uit de mond van de הזון te horen en er op te antwoorden.

⁵ Vgl. §214 in “Boek van de Minhogiem, tevens handleiding van de Synagoge-diensten, te Utrecht”, handschrift van Raw J. Tal z.l., daterend uit de jaren 30 van de vorige eeuw. Dit handschrift is van onschatbare waarde voor de vaak zeer gedetailleerde informatie die het bevat over de orde van de dienst in Nederland in het algemeen.

⁶ Vgl. noot 5.

acrostichon van de naam van de auteur met een wens voor hem: שְׁמֵעוֹן בֶּר יִצְחָק הַזֶּקֶן, Shim-ngoun, de zoon van Jitschok, moge hij sterk en moedig zijn.¹⁰

De laatste twee strofen, dus vanaf קִנְיָיִד שְׁבָעָה, worden door de hzon herhaald.

Na de stille עמידה begint de hzon de הזרת הש"ץ en, zoals gebruikelijk op Jomtow, worden hierbij פיוטים ingevoegd. Deze worden קרובות genoemd.¹¹ De קרובות van de eerste dag שבועות zijn, zoals al opgemerkt, eveneens van de hand van יצחק בר שמעון. Na de woorden ומגן עוזר ומושיע ומגן מסוד חֲכָמִים reciteert de hzon het vers dat begint met קרובות: Aangezien het halachisch omstreden is, of er in de הזרת הש"ץ wel mogen worden ingelast, verklaren wij dat we ons beroepen op grote Geleerden van weleer, die het toegestaan hebben. Het vervolg in מסוד חכמים ונבונים is op de שלוש רגלים anders dan op de ימים נוראים. Op de שלוש רגלים zegt men להודות ולהלל, רגלי.

De hzon zet de nu volgende פיוט, die "מגן" genoemd wordt, in met de woorden אַרְחָה תִּכְחַת מוֹסֵר תִּכְחַת הַיָּמִים, waarna de Gemeente stil verder gaat.¹² Deze מָגֵן bestaat uit 7 vierregelige strofen, 4 woorden in elke regel. De laatste strofe van deze פיוט is apart gedrukt.¹³ De regels van de eerste 6 strofen van de מָגֵן vormen een acrostichon van het תְּמִימָה.¹⁴ De hzon draagt de laatste 2 regels van het eerste gedeelte van deze פיוט voor, א"ב. Nu volgt in het מחזור de laatste strofe van deze פיוט. De Gemeente zegt de eerste 2 regels ervan (de eerste regel is: מִישָׁרִים כָּל (מְעַגְלֵי טוֹבוֹ לְהַבֹּת אֵשׁ), waarna de hzon de laatste 2 regels ervan reciteert (de eerste regel is: בְּרוּךְ אַתָּה ה' מִגַּן אַבְרָהָם) en de ברכה afsluit met de woorden בְּקוֹל בְּהַצְבֹּר.

De hzon zet dan de הזרת הש"ץ voort en nadat hij de woorden מתים להחיות מתים gereciteerd heeft, zet hij de פיוט in, die begint met תְּמָכּוֹ כְבוֹד נִוְחָלִי תְעוּדָה. De Gemeente gaat stil daarmee verder. Deze פיוט wordt "מְחִיָּה" genoemd en is op dezelfde manier opgebouwd als de vorige פיוט (de laatste 2 regels bevatten elk maar 3 woorden).¹⁵ Ook hier is de laatste strofe weer apart gedrukt. De regels van de eerste 6 strofen vormen een acrostichon van het א"ב in omgekeerde volgorde, het zgn. תִּשְׁרָ"ק.¹⁶ De hzon draagt de laatste 2 regels van het eerste gedeelte van deze פיוט voor, אֵל, אֲזִי בָעֵת נִסְעוּ מְרַפִּידִים, אֵל, פִּיט. De פיוט. Nu volgt in het מחזור apart de laatste strofe van deze פיוט. De

¹⁰ De eerste letters van de eerste 11 strofen, na weglating van de openingswoorden uit de 10 Geboden, vormen het acrostichon שְׁמֵעוֹן בֶּר יִצְחָק (11 letters). En de eerste twee woorden van de laatste strofe zijn: תִּזְכֹּר וְאַמֵּץ.

¹¹ In de Oosteuropese ritus worden de קרובות van de eerste en de tweede dag verwisseld.

¹² מָגֵן is de naam van de פיוט, die ingevoegd wordt in de eerste ברכה van de עמידה, die eindigt met בְּרוּךְ אַתָּה ה' מִגַּן אַבְרָהָם.

¹³ Aanvankelijk werden na het eerste gedeelte van de מָגֵן verschillende פסוקים uit תנ"ך ingevoegd. Al in vroege tijden (eind van de Middeleeuwen) werden deze פסוקים niet meer door de Gemeente uitgesproken en vervolgens ook niet meer in de מחזורים afgedrukt. Daarna kwam het deze verzen afsluitend stukje, dat wel bewaard gebleven is. Dit verklaart waarom dit stukje apart gedrukt is en in veel gevallen, zoals hier, ook geen verband heeft met het acrostichon van het eerste gedeelte. Ditzelfde verschijnsel zien we ook bij andere delen van de קרובות.

¹⁴ In de zesde strofe zijn 2 regels die met de letters ש en ת beginnen.

¹⁵ מְחִיָּה is de naam van de פיוט, die ingevoegd wordt in de tweede ברכה van de עמידה, die eindigt met בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְחִיָּה הַמֵּתִים.

¹⁶ In de 6^e strofe zijn 2 regels die met de letters ב en א beginnen.

Gemeente zegt de eerste 2 regels ervan (de eerste regel is: הַיְהִי וְיִהְיֶה), waarna de hzon de laatste 2 regels ervan reciteert (de eerste regel is: וְיִקְרָא וְיִנְהַיֶּה) en de ברוך אתה ה' מחיה המתים afsluit met de woorden

Nu volgt de משלש, de derde פיוט, die begint met הַיְהִי וְיִהְיֶה.¹⁷ Deze פיוט bestaat uit 11 vierregelige strofen. De vier regels van elke strofe beginnen met dezelfde letter, de eerste 3 regels hebben telkens 4 woorden en de laatste regel, die een citaat uit תנ"ך is, heeft 3 en, een enkele keer, 4 of 5 woorden.¹⁸ De regels van deze פיוט vormen een viervoudig acrostichon van de naam van de auteur: בַּר יִצְחָק. De hzon zet deze פיוט in met de woorden הַיְהִי וְיִהְיֶה, waarna de Gemeente stil verder gaat. De laatste 2 regels van de laatste strofe (de eerste regel is: מְאֹד נִעְלִיתָה עַל: כָּל אֱלֹקִים) worden door de hzon herhaald.

De Gemeente staat dan op en zegt luid zowel het vers beginnend met de woorden ה' ימלוך als het daarop volgende vers beginnend met ואתה קדוש.¹⁹ Daarna herhaalt de hzon deze verzen. De Gemeente gaat daarna stil verder met de פיוט die begint met הַיְהִי וְיִהְיֶה. De regels van deze פיוט zijn van verschillende lengte en eindigen alle met dezelfde lettergreep ים- en rijmen op elkaar. De hzon laat deze פיוט uit vanaf de regel הַיְהִי וְיִהְיֶה. De hzon gaat luid verder met het vers הַיְהִי וְיִהְיֶה. De hzon gaat luid verder met het vers הַיְהִי וְיִהְיֶה, dat daarna ook luid door de Gemeente herhaald wordt. Nu volgt als inleiding tot de volgende פיוט een 3-regelige strofe, die afgesloten wordt door het woord קדוש. De eerste regel hiervan is הַיְהִי וְיִהְיֶה. Deze strofe wordt eerst door de hzon voorgedragen en daarna luid door de Gemeente herhaald. De Gemeente gaat daarna stil verder met de פיוט, die begint met הַיְהִי וְיִהְיֶה. Deze פיוט bevat 18 strofen van 3 regels, elke regel van 4 of 5 woorden. De strofen van deze פיוט vormen een acrostichon van de naam van de auteur met een wens voor hem: בַּר יִצְחָק. Shim-ngoun, de zoon van Jitschok, die de zoon van Owun is, moge sterk zijn.²⁰ In deze פיוט wordt aangetoond hoe het eerste en het zesde Gebod met elkaar verbonden zijn, het tweede met het zevende, etc. De laatste strofe, die begint met הַיְהִי וְיִהְיֶה, wordt door de hzon voorgedragen. De inleidende strofe, beginnend met הַיְהִי וְיִהְיֶה, wordt in Nederland op het eind niet herhaald.

Vervolgens draagt de hzon het stukje, dat begint met הַיְהִי וְיִהְיֶה en eindigt met הַיְהִי וְיִהְיֶה, in zijn geheel voor.²¹ Daarna zegt de Gemeente luid de 3 regelige overgangsstrofe naar de volgende פיוט, die begint met הַיְהִי וְיִהְיֶה en afgesloten wordt door het woord קדוש. Deze wordt daarna door de hzon herhaald.

De nu volgende פיוט reciteert nu de woorden הַיְהִי וְיִהְיֶה.²² De nu volgende פיוט bevat 18 strofen. Elke strofe bevat 12 regels, elke regel doorgaans van 4 woorden.

¹⁷ משלש (van het woord שלוש, drie) is de naam van de פיוט, die ingevoegd wordt in de derde ברכה van de עמידה, waarin, bij de herhaling door de hzon, de פיוט wordt uitgesproken met het drievoudige קדוש.

¹⁸ In de 11^e en laatste strofe begint alleen de eerste regel met een ק.

¹⁹ (א-ל נא ואתה קדוש: ibid. 22:4 (zonder de woorden ה' ימלוך)).

²⁰ De eerste letters van de eerste 17 strofen geven de 17 letters van de naam בַּר יִצְחָק. Shim-ngoun, de zoon van Jitschok, die de zoon van Owun is, moge sterk zijn en het woord הַיְהִי וְיִהְיֶה wordt gevormd door de eerste letter van de 18^e strofe en 2 letters in deze strofe die (in de handschriften) met een punt erboven zijn aangegeven.

²¹ Vgl. Raw Tal, Boek van de Minhogiem, §228.

²² Citaat uit משלי 8:22.

Uit het eerste ספר wordt de afdeling uit יתרו פר' gelaajend, waarin de 10 Geboden voorkomen, שמות 19:1-20:23. Dit overeenkomstig de traditie dat de 10 Geboden en, algemener, de תורה op שבעות aan het Joodse volk gegeven zijn. Ter gelegenheid daarvan wordt bij het laajenen ook een speciale פיוט voorgedragen. Deze פיוט wordt, naar het eerste woord ervan, "אקדמות" genoemd, "inleiding" [tot de תורה]. De "אקדמות" is in het Aramees en bevat 45 strofen, elke strofe van 2 regels. Alle 90 regels eindigen met de lettergreep תא. De eerste 44 regels vormen een acrostichon van een dubbel א"ב, d.w.z. א,א,ב,ב, etc. In de eerste 22 strofen beginnen dus de regels van elke strofe met dezelfde letter van het א"ב. De volgende 46 regels vormen een acrostichon van de naam van de auteur met een wens voor hem: מֵאִיר בֵּיר רַבִּי יִצְחָק יִגְדֵל בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשֵׂים: טוֹבִים אָמֵן וְחֹזֵק וְאֶמֶץ Meir, de zoon van Rabbi Jitschok, moge hij groot worden in Touro-studie en goede daden, Omein, en moge hij sterk en moedig zijn.²⁹ In de Oosteuropese ritus wordt de "אקדמות" voorgedragen, nadat de כהן opgeroepen is, maar vóór deze de ברכה voor het lezen uit de תורה uitgesproken heeft. In de Westeuropese ritus wordt de "אקדמות" voorgedragen nadat de כהן opgeroepen is, de voor-ברכה uitgesproken heeft en de eerste regel van de התורה לְצֵאת בְּנֵי-קְרִיאַת הַתּוֹרָה, gelezen is. De תורה wordt nu dichtgerold, waarna de חזן de eerste strofe (2 regels) van de "אקדמות" voordraagt. De Gemeente spreekt dan de tweede strofe uit. Daarna draagt de חזן de derde strofe voor, waarna de Gemeente de vierde strofe uitspreekt. Op deze manier gaat dit verder tot het eind van de פיוט.³⁰ Daarna wordt de תורה weer opengerold en de קריאת התורה voortgezet. Er worden in totaal 5 personen bij het laajenen opgeroepen.

De 10 Geboden worden gelaajend volgens de טעם עליון, de "hoge melodie", die feestelijker is dan de gewone melodie.

Als het laajenen uit het eerste ספר voltooid is, wordt het tweede ספר op de שולחן gelegd en zegt de Shacharies-חזן, staand op het Almémor voor de 2 ספרי תורה, Half-Kaddish.³¹

Uit het tweede ספר wordt het stukje uit פינחס gelaajend, dat het Moesof-offer van שבעות beschrijft, במדבר 28:26-31. Dit begint met de woorden וביום הבכורים.

Daarna wordt de הפטרה gelezen. Deze komt uit het boek יהזקאל, 1:1-28 en 3:12. Wij lezen daar het visioen van יהזקאל, dat de מַעֲשֵׂה מְרַכְבָּה genoemd wordt en waarin de Hemelse Troonwagen beschreven wordt. Dit correspondeert met de Openbaring van

²⁹ De auteur van deze פיוט is Rabbi Meir, de zoon van Rabbi Jitschok, bijgenaamd ש"ץ, Rabbi Meir, de שליח ציבור, de chazzon. Hij leefde gedurende de tweede helft van de 11^e eeuw in Worms. Hij was een tijdgenoot van Rashi die hem veelvuldig citeert. Veel andere פיוטים zijn van hem afkomstig.

³⁰ In het hebreuws met Nederlandse vertaling van Polak en Van Ameringen (1857) staat na de inleiding een vertaling door de eerste auteur van de אקדמות in het Hebreeuws. Deze vertaling is ook van 90 regels met hetzelfde acrostichon als in de Aramese versie, aangepast aan de voor naam van Polak: i.p.v. מֵאִיר בֵּיר רַבִּי יִצְחָק worden de woorden גבריאל ברבי יצחק gevormd (hetzelfde aantal letters). Dit is waarschijnlijk één van de eerste vertalingen van de אקדמות in het Hebreeuws, en zelfs met behoud van het acrostichon.

³¹ Uit de opmerking van de רמ"א in ה' סע'ז סע' ה' in רמ"א kan men opmaken dat het tweede ספר, nadat het eenmaal op het Almémor gelegd is, er blijft liggen en er niet van wordt weggehaald. In tegenstelling tot wat soms gedacht wordt, hoeft het tweede ספר ook niet speciaal rechts van het eerste ספר gelegd te worden (daar wordt uitsluitend in חב"ד op gelet), maar waar er plaats voor is op het Almémor. Er bestaat zelfs een zekere voorkeur voor links, vgl. ספר פסקי תשובות, חלק ב', ס' קמ"ז סע' ה' in de aldaar aangegeven bron.

strofen worden door de הזון voorgedragen. Dit is de enige keer in het jaar dat eventueel voor מגן אבות een פיוט wordt ingevoegd. Nadat de הזון het מגן אבות voorgedragen heeft en dit alles afgesloten heeft met de woorden מקדש השבת ה' ברוך אתה ה' מקדש השבת, zegt hij Kaddiesh Tiskabbal. Het vervolg van de dienst is daarna als de eerste avond: קידוש, עלינו, Kaddiesh van de rouwenden en יגדל.

De ochtenddienst op de tweede dag שבועות

De ochtenddienst van de tweede dag שבועות is op dezelfde manier opgebouwd als die van de eerste dag. De Shacharies-זון begint weer luid met הא-ל בתעצמות עוזך.

De יוצר, die door een verder onbekende dichter שמעון ר' is samengesteld, begint met de woorden אֵילַת אֶהְבִּים מִתְּנַת סִינֵי.⁴⁴ Hij bevat 12 strofen van 4 regels. De meeste regels zijn van 4 woorden. Elf van deze strofen vormen een acrostichon van een dubbel א"ב. Dat wil dus zeggen dat de eerste en tweede regel van deze strofen met een bepaalde letter van het א"ב beginnen en de derde en vierde regel met de daarop volgende letter. Een extra strofe, die begint met הַשְּׁמֵרוּ עִם בְּלִי נְגוּעַ בְּהָרַר en eindigt met het woord קדוש, wordt uitgesproken na de eerste strofe en op het eind na de elfde strofe. In deze strofe heeft de auteur zijn naam verwerkt. De הזון zet deze פיוט in met de woorden אֵילַת אֶהְבִּים. De Gemeente zegt daarna stil de eerste strofe. De nu volgende קדוש-strofe, die begint met הַשְּׁמֵרוּ עִם בְּלִי נְגוּעַ בְּהָרַר, wordt vervolgens door de הזון voorgedragen.⁴⁵ De Gemeente herhaalt deze strofe en gaat stil verder met deze פיוט tot en met de laatste woorden van de קדוש-strofe, die deze פיוט ook afsluit: יוֹצֵר אֹר בְּעֵמוֹ יִבְחַר, קדוש. Deze קדוש-strofe wordt dan in zijn geheel door de הזון herhaald. Daarna gaat men verder met המאיר לארץ, of, שבת, met הכל יודוך.

De ארחות ארצלים יקדישו אופן, wiens auteur niet bekend is, begint met de woorden בְּרַדְתּוֹ לְסִינֵי. Hij bestaat uit 23 strofen. De derde strofe is vijfregelig en staat op zichzelf. De eerste regel ervan is כְּבוֹדוֹ נִגְלָה עַל הַר סִינֵי, de laatste regel מְקַבְּלֵי הַלְכָה לְמִשְׁשָׁה. De eerste regel eindigen met het woord סִינֵי. De overige 22 strofen zijn tweeregelig en vormen een acrostichon van het א"ב. De tweede regel is steeds מְלֹא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ en de eerste regel eindigt met בְּסִינֵי of בְּסִינֵי (de eerste keer לְסִינֵי). De הזון zet de ארחות ארצלים יקדישו בְּרַדְתּוֹ לְסִינֵי אופן in met de woorden שְׂאֵג שׁוֹפְרוֹת שְׁמֵעוּ בְּסִינֵי, פיוט, die begint met שְׂאֵג שׁוֹפְרוֹת שְׁמֵעוּ בְּסִינֵי, wordt luid door de הזון herhaald. Daarna spreekt de Gemeente de laatste strofe uit, wiens eerste regel is תּוֹרָה תְּמִימָה תִּכְבְּדֶתֶם בְּסִינֵי. Deze strofe wordt daarna door de הזון herhaald.

De אנוכי, גְּדוֹל, wiens auteur ook niet bekend is, begint met de woorden בְּנוֹעָדִים. Hij bestaat uit 11 strofen, 10 van 3 korte regels en de laatste strofe van 4 regels. Aan deze strofen gaan de eerste woorden van de 10 Geboden uit יתרו שמות 20:1-14, vooraf. Aan de laatste strofe gaan de eerste woorden van שמות 20:15, וְכָל הָעָם, vooraf. De strofen vormen, na weglating van het citaat uit de 10 Geboden, een

⁴⁴ In de oudere מחזורים wordt deze שמעון ר' geïdentificeerd met יצחק בר שמעון, de auteur van de יצרות van de eerste dag. In het huidige מחזור שבועות לפי מנהגי בני אשכנזי לכל ענפיהם wordt van deze mening afgeweken, zoals in de inleiding daarvan op p. 19 (19), met bronvermelding in opm. 97, gemotiveerd wordt.

⁴⁵ Vgl. Raw Tal, Boek van de Minhogiem, §109.

acrostichon van de letters van ג tot en met ט.⁴⁶ De פיוט zet deze in met de woorden אָנוּכִי גְדוּל בְּנוֹעָדִים, waarna de Gemeente stil verder gaat. De laatste strofe, die begint met וְכָל הַעָם מְרַחוּק עֲמָדוֹ,⁴⁷ wordt luid door de חזן herhaald.

Als de tweede dag שבת valt op שבועות, worden in de עמידה de woorden die tussen haakjes staan voor שבת gezegd.

De פיוטים, die in de herhaling van de עמידה worden ingevoegd, worden קרובות genoemd. De קרובות van de tweede dag שבועות zijn afkomstig van רבי אלעזר בירבי מסוד חכמים ובונים, die begint met וְכָל הַעָם מְרַחוּק עֲמָדוֹ.⁴⁸ De eerste פיוט, die volgt na het stukje dat begint met וְכָל הַעָם מְרַחוּק עֲמָדוֹ, wordt "מגן" genoemd en begint met de woorden אָרְץ מְטָה וְרַעְשָׁה.⁴⁹ Deze מגן bestaat uit 3 strofen, elke strofe van 4 regels en elke regel van 3 of 4 woorden en een apart gedrukte slotstrofe van 4 regels, 2 of 3 woorden per regel.⁵⁰ De regels van de eerste 3 strofen vormen een acrostichon van de letters van א tot en met ל. De פיוט zet deze in met de woorden אָרְץ מְטָה וְרַעְשָׁה, waarna de Gemeente stil verder gaat tot het eind van de derde strofe, dus tot en met de woorden לַעֲת גְעָה בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי. De חזן herhaalt nu de laatste 2 regels van de derde strofe: לַעֲת גְעָה בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי. Vervolgens zegt de Gemeente de eerste 2 regels van de laatste strofe: גּוֹרְלֵי תְמוּדָה לְגוֹנְנֵי, עֲזָרֵי וּמַגְנֵי, בְּמַגְנוֹ לְגוֹנְנֵי, פָּץ בְּאֵתִי לְגַנֵּי בָרוּךְ אַתָּה ה' מִגֵּן אַבְרָהָם.

Nadat de חזן de woorden וְכָל הַעָם מְרַחוּק עֲמָדוֹ gereciteerd heeft, volgt de פיוט, die מְחִיָּה genoemd wordt.⁵² De מְחִיָּה begint met de woorden מִן הַהָר לְמַעוֹנָיו en is op dezelfde manier opgebouwd als de מגן. Ook hier is de laatste strofe weer apart gedrukt. De regels van de eerste 3 strofen zetten het acrostichon van de מגן voort met de letters van מ tot en met צ, waarbij elk van deze letters nu tweemaal voorkomt, aan het begin van op elkaar volgende regels. De חזן zet deze פיוט in met de woorden מִן הַהָר לְמַעוֹנָיו, waarna de Gemeente weer stil het eerste gedeelte van deze פיוט uitspreekt. De חזן herhaalt de laatste 2 regels ervan: צָעַד וְגַבַר וְעָלָה וְנִתְעַלָּה, צָוָה צוֹר לְצִיר עָלָה וְגַשׁ וְעָלָה. Nu volgt in het laatste gedeelte van de laatste strofe van deze פיוט de laatste strofe van deze פיוט. De Gemeente zegt de eerste 2 regels ervan: מְמַרְחָקִים, אֲלַקִּים הַזֵּיל מִשְׁחָקִים, כְּטַל אֲמָרֵי חֲקִים, בָּרוּךְ אַתָּה ה' מַחִיָּה הַמַּתִּים וְנִקְוִים וְנִקְוִים יָקִים en de ברכה afsluit met de woorden מַחִיָּה הַמַּתִּים.

⁴⁶ Dit acrostichon wordt gevormd, na weglating van de citaten uit de 10 Geboden, door de eerste letters in de eerste 10 strofen (ג tot en met ל) en de eerste letters van de eerste 3 regels in de laatste strofe (מ tot en met ט).

⁴⁷ עֲמָדוֹ, aldus is de punctuatie bij Polak&Van Ameringen en Goldschmidt: een קמץ onder de מ. Bij Heidenheim en Proops: een שוא onder de מ. In de Oosteuropese ritus zijn de אופן en de זולת van de tweede dag gelijk aan die van de eerste dag.

⁴⁸ Rabbi El-ngozer, de zoon van Rabbi Kolier, leefde in Israël. Hij is waarschijnlijk geboren tegen het eind van de 6^e eeuw en schreef zijn פיוטים in de eerste helft van de 7^e eeuw. Zowel op de נוראים als op de פיוטים zijn veel פיוטים, die in de מחזורim zijn opgenomen, van hem afkomstig.

⁴⁹ Deze פיוט wordt מגן genoemd, omdat hij ingevoegd wordt in de ברכה van de עמידה, die eindigt met בָרוּךְ אַתָּה ה' מִגֵּן אַבְרָהָם.

⁵⁰ Vgl. noot 13.

⁵¹ כְּתָב שְׁלִישִׁים שְׁלִישִׁי, aldus is de punctuatie in de Nederlandse מחזורim en bij Artscroll: een פתח onder de ת. Bij Heidenheim en Goldschmidt: een קמץ onder de ת.

⁵² Deze פיוט wordt מְחִיָּה genoemd, omdat hij ingevoegd wordt in de ברכה van de עמידה, die eindigt met בָרוּךְ אַתָּה ה' מַחִיָּה הַמַּתִּים.

De פיוט, die nu volgt, wordt משלש genoemd.⁵³ De משלש begint met de woorden קדוש הופיע מפארן en bestaat uit vier strofen, variërend van 2 tot 4 regels. De strofen van המשלש beginnen met de letters van ק tot en met ת. Zo wordt het acrostichon van het ב"א door המשלש voltooid. De חזן zet de משלש in met de woorden קדוש הופיע מפארן. De Gemeente gaat dan stil verder tot en met de woorden לכן פתח באנכי. De laatste strofe, die begint met de woorden תורה הנכי, wordt door de חזן herhaald.

De Gemeente staat dan op en zegt luid zowel het vers beginnend met de woorden ואתה קדוש ה' ימלוך als het daarop volgende vers beginnend met קדוש.⁵⁴ Daarna herhaalt de חזן deze verzen. Nu volgt de פיוט die begint met אנכי בשם א-ל שדי. Deze bestaat uit 16 regels, wier laatste lettergrepen op elkaar rijmen. De פיוט bevat geen acrostichon. De חזן zet deze פיוט in met de woorden אנכי בשם א-ל שדי, waarna de Gemeente stil verder gaat. De חזן gaat pas hardop bij het vers, dat direkt na deze פיוט komt: ה' וקנים נורא וקרום וקדוש. Dit vers wordt daarna ook luid door de Gemeente herhaald. Nu volgt de פיוט, die begint met de woorden אעז בכתיב אשורית.⁵⁵ Deze פיוט bestaat uit 14 strofen, variërend van 2 tot 4 regels. Deze strofen vormen een acrostichon van de naam van de auteur: אלקעזר בירבי קליר. De חזן zet deze פיוט in met de woorden אעז בכתיב אשורית, waarna de Gemeente stil verder gaat. Deze פיוט wordt niet door de חזן uitgelaten, maar deze gaat pas hardop bij תוערץ נא לעולם, dat hij in zijn geheel voordraagt.⁵⁶

De חזן reciteert nu de woorden קנני ראשית דרכו.⁵⁷ De nu volgende פיוט correspondeert met de פיוט van de eerste dag, na hetzelfde citaat uit משלי en op dezelfde plaats in de dienst, zoals besproken op p. 6-7. Ditmaal bevat deze פיוט evenwel 22 strofen van verschillende lengte. Het opschrift van de eerste 15 strofen is steeds de helft van een פסוק uit משלי 8:22-29 (de eerste 2 delen van משלי 8:29 verschijnen in de 14^e strofe). De regels van deze strofen rijmen doorgaans op het citaat uit משלי. De strofen van deze פיוט, zonder het opschrift uit משלי, vormen een acrostichon van het א"ב. De inhoud van deze פיוט is identiek aan die van de corresponderende פיוט van de eerste dag: In de strofen die een opschrift uit משלי hebben een beschrijving van de Torah als een entiteit die boven alles staat en ook aan alles voorafging, zoals door שלמה המלך geformuleerd in משלי 8:22-31. In de resterende strofen komt de vraag aan de orde waarom de Torah aan het Joodse Volk gegeven is door Moshe en niet eerder door Adam, Noach, Awraham, Jitzchak of Ja'akow. De חזן zet deze פיוט in met de woorden קנני ראשית דרכו, waarna de Gemeente stil verder gaat. De regels die tussen haakjes staan op het eind van de eerste strofe worden wel gezegd, maar op alle andere plaatsen worden ze niet gezegd.⁵⁸ In de 15^e strofe (met het opschrift ארץ מוסדי ארץ) wordt het stukje vanaf הנוצר מארץ tot het eind

⁵³ Deze פיוט wordt משלש, verband houdend met het woord שלוש-drie, genoemd, omdat hij wordt ingevoegd in de derde ברכה van de עמידה, waarin de קדושה wordt uitgesproken met het drievoudige קדוש.

⁵⁴ (א-ל נא ואתה קדוש: ibid. 22:4 (zonder de woorden נא ואתה קדוש: 146:10 תהלים: ימלוך ה').

⁵⁵ Hier leest ook Goldschmidt een פתח onder de ת van בכתיב. De overigen als bij noot 51.

⁵⁶ Vgl. Raw Tal, Boek van de Minhogiem, §228.

⁵⁷ Citaat uit משלי 8:22.

⁵⁸ Op het eind van de 2^e, 3^e, 4^e en, in sommige מהזורים, de 21^e (voorlaatste, begint met שלמו) strofe.

door de hazzon voorgedragen.⁵⁹ De rest van deze פיוט wordt weer stil door de Gemeente uitgesproken. De laatste 4 regels van de laatste strofe, van וַיִּרְדּוּ מִשָּׁה מִן הַהָר אֶל הַעֲמֻם tot en met וַיִּשְׁמְחוּ כָּל הַעֲמֻם, worden door de hazzon voorgedragen.

De hazzon reciteert nu, nog een keer, de woorden אֶל הַהָר מִן הַהָר אֶל הַעֲמֻם, die de volgende פיוט inleiden.⁶⁰ Deze פיוט correspondeert met de פיוט van de 1^e dag, met dezelfde openingswoorden en op dezelfde plaats in de dienst. Hij bevat 12 coupletten, die afwisselend een acrostichon van het א"ב of van תשר"ק, d.w.z. van het א"ב in omgekeerde volgorde, bevatten. De eerste 9 coupletten en het 11^e couplet bevatten precies 22 regels. Het 10^e couplet bevat 26 regels en het 12^e en laatste couplet 28. Deze beide coupletten vormen, als alle even coupletten, een acrostichon van het תשר"ק. De "overtollige" regels beginnen, op de laatste regel van de 12^e strofe na, alle met een א. Bijna alle regels zijn van 3 of 4 woorden. De overgang tussen de coupletten van deze פיוט wordt gevormd door 3-regelige strofen.⁶¹ Deze overgangstrofen beginnen met het laatste woord van het voorafgaande couplet en hun laatste regeltje bevat, na het eerste couplet, het begin van het vers direkt vóór de 10 Geboden, en vervolgens de eerste woorden van elk van de 10 Geboden uit שמות 20:1-14. Evenzo wordt het laatste couplet afgesloten door een dergelijke 3-regelige strofe, wiens laatste regeltje, וְכָל הַעֲמֻם רוֹאִים, de eerste woorden zijn van het eerste vers direkt ná de 10 Geboden in שמות 20:15. In elk van deze coupletten wordt het citaat uit de תורה, waarmee de overgangstrofe naar dit couplet eindigt, uitgewerkt.

De hazzon zet deze פיוט in met de woorden בָּאֵר הַיֵּטֵב הַקּוֹקִים, פָּאֵר הַיֵּטֵב הַקּוֹקִים. De Gemeente zegt daarna stil het eerste couplet tot en met תּוֹצְאוֹתֵם לְהָדָּ מִמֵּתִיקִים. De hazzon draagt daarna de eerste overgangstrofe voor: מִמֵּתִיקִים דְּבָרֵי אֱלֹהִים, לְאוֹמְרֵי אֵין כְּמוֹדָּה. Op deze manier wordt deze פיוט ook verder uitgesproken. In het laatste couplet begint de hazzon het voordragen al bij תּוֹצְאוֹתֵם בְּכָל מַפְעָלֵיכֶם. Na de woordentelting קוֹלוֹת עָפוּ מִקּוֹלֵי קוֹלוֹתָי, zegt de hazzon luid אֵלֶּה הַעֲדוֹת וְהַקּוֹקִים, die door de hazzon ingezet wordt met de woorden אֵלֶּה הַעֲדוֹת וְהַקּוֹקִים. De hazzon wordt stil door de Gemeente gezegd. In sommige plaatsen wordt de hazzon niet door de hazzon uitgelaten, doch begint deze hardop met כְּכַתּוּב וּלְיֹשֵׁב עַל כֶּסֶף. In andere plaatsen begint de hazzon hardop bij כְּכַתּוּב עַל יַד נְבִיאָה וְקָרָא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר. De hazzon vervolgt daarna met רַם וְנִשְׂאָה מִגְדִּילִים וְצַבָּאוֹת גְּבוּרֵי הַיָּמִים כְּכַתּוּב עַל יַד נְבִיאָה וְקָרָא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר, waarna de hazzon van קדושה van שחרית volgt. Het vervolg van de dienst is als op de eerste dag, waarbij als הַיְחוד שיר natuurlijk die van de dag van de week, waarop de tweede dag שבעות valt, gezegd wordt. In de plaatsen waar het gebruikelijk is om na de שיר של יום een speciale מזמור voor Jomtow te zeggen, wordt op de tweede dag Psalm 29, שבעות גו', uitgesproken.⁶² Nadat de rouwenden daarna Kaddish gezegd hebben, volgt nunit Rotten. De hazzon draagt de eerste woorden

⁵⁹ Aldus bij Heidenheim en Polak&Van Ameringen. Anders dan in Utrecht, vgl. Raw Tal, Boek van de Minhogiem, §397.

⁶⁰ שמות 19:14.

⁶¹ Met "couplet" geven we de eigenlijke, langere strofen van de פיוט aan, i.t.t. de korte drieregelige overgangstrofen. Vgl. noot 25.

⁶² Zoals Utrecht, Elburg en Borculo.

ervan, וְנִיחַי בְּיָמֵי שְׁפֹט הַשְּׁפָטִים, voor, waarna het geheel stil door de Gemeente gelezen wordt. Nadat de חזן de laatste פסוקים ervan luid gezegd heeft, zeggen de rouwenden wederom Kaddish.

שבועות op de tweede dag

Het “Ausheben” gaat als op de eerste dag, waarbij ook op שבת, de מידות en alles wat daarop volgt, gezegd worden. De tweede dag is מתנת יד en wordt uit het eerste ספר hetzelfde gelaajend als op de 8^e dag פסח, vgl. Pesach p. 34-35. De tweede dag worden geen אקדמות gezegd. Uit het tweede ספר wordt hetzelfde gelaajend als op de eerste dag, nl. het stukje uit פינחס, dat het Moesof-offer van שבועות beschrijft, במדבר 28:26-31. Dit begint met de woorden הבכורים וביום.

De הפטרה van de tweede dag komt uit het boek חבקוק, 2:20-3:19, dus vanaf de woorden וְהָיָה בְּהִכָּל קְדֹשׁוֹ. In veel plaatsen draagt degeen die de הפטרה voorleest na het tweede vers, תְּפִלָּה לְחַבְקוּק וְגו', een פיוט in het Aramees voor, die begint met de woorden וְיָצִיב פְּתָגָם, waarvan alle regels eindigen met de lettergreep -רין. Deze פיוט correspondeert met de veel langere "אקדמות" van de eerste dag. In Nederland wordt deze פיוט niet gezegd. De tekst uit חבקוק bevat een visioen dat overeenkomt met de מעשה מרכבה van יהזקאל van de eerste dag. Dat zou dan de reden kunnen zijn dat wij dit stuk op de tweede dag שבועות als הפטרה lezen.⁶³

Na de הפטרה worden, als het ook שבת is, de 2 stukken פורקן en de שברך מי שברך voor de Gemeente gezegd. Daarna volgt de ceremonie van מתנת יד, zoals beschreven in Pesach, p. 35. Het vervolg van de dienst is als op de 1^e dag שבועות, waarbij als het tevens שבת is, Psalm 29 i.p.v. Psalm 24 wordt gezegd (resp. gezongen door het koor) bij het terugbrengen van de ספרי תורה naar de ארון הקודש. In dat geval worden de toevoegingen tussen haakjes in מוסף voor שבת gezegd. In alle Gemeenten wordt bij de חזרת הש"ץ van מוסף de פיוט, die begint met לעמך נתת, ingevoegd, waarna het stukje dat begint met מצות ושלש עשרה מצות אַז שש מאות ושלש עשרה מצות אַז gezegd wordt. Dit gebeurt zoals bij de eerste dag op p. 10 beschreven is. Volgens Raw Tal wordt op de tweede dag de חזרת ראשית לעמך נתת, niet door de חזן uitgelaten.⁶⁴

Mincho, de namiddagdienst

Als de tweede dag שבועות op שבת valt, wordt in מנחה gelaajend en wel, de eerste פרשה van de seddere van de eerste שבת ná שבועות. Dat kan נשא of בהעלותך zijn. Vóór het “Ausheben” wordt op שבת, na de Half-Kaddish na לציון, het vers ואני תפילתי לך gezegd.⁶⁵ In de עמידה van de שלוש רגלים worden dan de woorden die tussen haakjes staan voor שבת gezegd. צדקתך wordt ook op שבת niet gezegd.

De avonddienst uitgaande Jomtow

⁶³ Vgl. מתן תורה op de חזרת ראשית לעמך נתת, סעיף ב'. Vgl. לבוש, אורח חיים סי' תצ"ד, סעיף ב'. Vgl. ומפטרין בחבקוק.

⁶⁴ Vgl. Raw Tal, Boek van de Minhogiem, §402.

⁶⁵ תהלים 69:14.

In de שמונה עשרה-dienst van de uitgaande tweede dag שבועות, wordt in de שמונה עשרה het אָתָּה הוֹנֵנֵנוּ ingevoegd. Als het de 2^e dag ook שבת was, worden alle stukken van שבת מוצאי gezegd: Na de שמונה עשרה volgen dan ויהי נועם en ואתה קדוש, waarna Kaddish Tiskabbal.⁶⁶ Vervolgens ויתן לך, met een beker wijn, בשמים en een kaars, שיר המעלות, (Ps. 128), עלינו en Kaddish voor de rouwenden. Als de 2^e dag op een werkdag viel, dan volgen na de שמונה עשרה Kaddish Tiskabbal, met alleen een beker wijn, עלינו en Kaddish voor de rouwenden.

---

⁶⁶ Het kan nu niet ingaande שבת zijn, want de tweede dag שבועות kan niet op vrijdag vallen.